

OKRUHLY STÔL: SLOVENSKO A FENOMÉN ĎURICA

Poprední slovenskí historici - Ľubomír Lipták, Jozef Jablonický, Ivan Kamenec a Dušan Kováč - prijali pozvanie šéfredaktora časopisu **KRITIKA & KONTEXT** na diskusiu o knihe Milana S. Ďuricu Dejiny Slovenska a Slovákov. Diskusia sa však len okrajovo dotýkala knihy samotnej. Títo historici sa už v minulosti k problematike, ktorú táto kniha symbolizuje, vyjadrili jasne a jednoznačne. Ani jeden z nich nie je zástancom tejto knihy a ani akýmsi „diablovým“ obhajcom – teda nemieni obhajovať tézy tejto knihy bez toho, že bol sám presvedčený o jej hodnote z historického hľadiska. Nebudú diskutovať o samotnej knihe a jej obsahu (recenzie na túto knihu uverejňujeme), a preto sme ani nepozvali historikov alebo ľudí, ktorí Ďuricovu knihu obhajujú. Nie je to prvá publikácia svojho druhu. Od roku 1989 vyšlo viac titulov domácich a exilových autorov, ktorí považujú existenciu a obhajobu slovenského štátu za fokálny bod slovenskej histórie. Prečo práve táto kniha vzbudila rozruch v širokej verejnosti, ba dokonca aj na pôde Európskej únie? Nielen kvôli obsahu, ale kvôli jej prezentácii, distribúcii a financovaní. MŠ SR za penia-ze programu EÚ PHARE nechalo dotlačiť osemdesiat tisíc výtlačkov tejto knihy a distribuovalo ju ôsmakom do základných škôl ako učebnú pomôcku.

Prvá časť debaty sa dotýka fenoménu Ďuricovej knihy a jej nevidanej propagácie na Slovensku. Táto téma poslúžila ako odrazový mostík, východiskový bod k diskusii o širších reáliach, ku ktorým sa pozvaní hostia môžu kompetentne vyjadríť. V druhej časti teda hovorili o otázkach legitimity Slovenskej republiky a na záver sa zamýšľali, či je možné vytvoriť pozitívny národný program a ako by mal vyzerať bez výstuže nacionalizmu, xenofóbie a populizmu. V druhej a tretej časti sa do diskusie zapojil filozof a kultúrny antropológ Martin Kanovský.

Fotografie: Alexandra Gráčová

ABRAHÁM: *Vážení páni, keď som vás pozýval na túto debatu, obávali ste sa, že budeme príliš veľa času venovať samotnej knihe Milana Ŕuricu, ktorá je z odborného, historického hľadiska bezcenná. Dôvodili ste, že siahodlhá debata o Ŕuricovej knihe je rovnako nezmyselná, ako keby ste napísali knihu o anatómii a konzílium odborníkov by sa navzájom presviedčalo, aký „skvelý nezmysel“ ste vyprodukovali. Bohužiaľ, toto prirovnanie celkom nesedí, hoci naozaj nemá zmysel rozoberať Ŕuricovu knihu po odbornej stránke. Určite budete so mnou súhlasiť ak poviem, že pluralita v historiografii neznamená brať vážne to, čo je neodborné, nepresné a často logicky nekoherentné.*

Zaujímá nás fenomén Ŕurica, ktorý pôsobí na mládež a spôsob ako naň reagovať. Historik má byť nielen odborníkom, ktorý mapuje dejiny, ale zároveň sa má vyjadrovať k tomu, ako sa dejiny národa konštituujú vo vedomí generácií. Takto k veci pristupuje Ŕurica. Otázka znie: Necítite potrebu, dokonca povinnosť urobiť to isté?

Preto by som v prvej časti chcel nadhodiť tému, ako posudzovať text o histórii. Anglický historik E. H. Carr pripomína, že skôr než začneme študovať historikov text, mali by sme si zistiť čo možno najviac o ňom samotnom. História nikdy nie je prezentovaná v čistej forme, historický popis reflektuje postoj a pozíciu historika. Pri knihe Milana Ŕuricu je toto Carrovo odporúčanie namieste.

KOVÁČ: Povedal by som, že tento fenomén treba vidieť v súvislosti s vývojom historiografie. Historiografia mala obdobie, keď svoje poslanie videla v tom, aby niečo dokazovala. V 19. storočí bola historiografia vyhranene ideologická, nacionalistická v celej Európe. Ale ku koncu 19. storočia sa už objavujú hlasy, ktoré začínajú spochybňovať, či takáto história má zmysel. Tento trend sa uchytil vlastne aj na Slovensku. Spomínam si na jeden Sasinkov výrok, v ktorom konštatoval, že historik by mal byť nezaujatý bádateľ. Sám však s povzdychom konštatoval, že on ešte nemôže byť takým historikom, pretože slovenský národ žije v neslobode. Naša historiografia sa zrodila z tohto apologetického princípu. Tento postulát vniesol do slovenskej historiografie vlastne až Daniel Rapant. V medzivojnovom období to ešte celkom nedozrelo. A za slovenského štátu sa historiografia pod mocenským tlakom dostala späť, kamsi až za 19. storočie. Vytvárali sa mýty, národné, celá tá národná mytológia, ktorá nestihla vzniknúť v 19. storočí. Potom došlo znova k násilnej cenzúre a k formovaniu mytológie na komunistický spôsob. To čo Ŕurica predkladá verejnosti, je pokus o návrat historiografie do predvedeckého štádia. Akoby sme chceli fyziku vrátiť pred Einsteina alebo ešte ďalej do minulosti. V tomto kontexte chápem prečo táto kniha vznikla, prečo tu existuje skupina ľudí, ktorí chcú toto prezentovať, niečo dokazovať, chcú obhajovať. Sú svojou ideológiou posadnutí a nevedomujú si, že súčasné Slovensko ju nepotrebuje.

ABRAHÁM: Ešte sme vzdialení od chvíle, keď historik na Slovensku nebude musieť donekonečna vysvetľovať históriu svojho národa, keď bude na knižnom trhu dostatok odborných prác mapujúcich rôzne obdobia národných dejín a budú prístupné kvalitné syntetické texty odborne prezentujúce históriu Slovenska. Toto považujem za hlavnú úlohu slovenskej historiografie. Ak spomínané práce vzniknú, bude si môcť každý vzdelaný Slovák alebo Slovenka prečítať históriu svojho národa a vytvoriť vlastný názor. V každom prípade čitateľ bude mať k dispozícii dosť materiálu na to, aby rozpoznať paškvil od serióznej práce.

KAMENEC: Historiografia, možno to vyznie trochu zjednodušené, má dve roviny. Rovinu poznávaciu a či chceme alebo nie, aj roviny výchovnú. Ide o to, aby sa nielen zachovala rovnováha týchto dvoch rovín, ale aj o to, aby poznávacia rovina bola vždy o nejaký krok, dva vpredu. Lebo u nás sa výchovná rovina vždy chápe ako výchova k nejakej hrdinskej reflexii dejín. A práve výchovná rovina by mala byť kritickou reflexiou dejín. Osobne neverím na absolútnu nezávislosť historika. Historiografia je vyslovene odborná činnosť, ale historik je aj občanom, so svojimi vlastnými postojmi, politickými alebo ideovými. Je determinovaný náboženskými, národnými, sociálnymi znakmi. Ide o to, aby tieto znaky a osobná determinovanosť nepresiahli jeho odbornosť. Keď si sadá ku koncipovaniu textov, aby jeho občianske postoje neprevádzili nad postojmi profesionálnymi.

LIPTÁK: Domnievam sa, že historiografia ako výskum, ako vedná disciplína je iba jedna. Má jednu metódu, jeden prístup, ale jestvuje veľa historických žánrov, ktorými sa výsledok výskumu sprostredkuje a reprodukuje. U nás bola historiografia vždy lepšia vo výskume ako v sprostredkovaní. Čo má spoločné história ako veda so sprostredkovaním? Predovšetkým základnú sumu faktov. Bez ich znalosti je zbytočné ľuďom o dejinách rozprávať, pretože si ich nevedia zaradiť do období, do toku času. V znalosti základných faktov je napríklad veľký rozdiel medzi historickým vedomím v Maďarsku a u nás. V Maďarsku nepotrebujú v múzeách nejaké podrobné popisky na predmetoch. Stačí napísať, že túto stoličku vyrobil František II. Rákoczi. U nás by sme museli napísať aj to, kto bol Rákoczi a v ktorom storočí žil. Maďar to nepotrebuje, pretože má základnú sumu elementárnych historických faktov v hlave. Podobne je to aj v Čechách, v Poľsku a inde. To je prvá vec - suma základných faktov.

Historiografia skúma minulosť do veľkej šírky a hĺbky, výsledky publikuje v zborníkoch, časopisoch, edíciách dokumentov, v monografiách. Najmenej osemdesiat percent týchto výstupov je určených pre internú potrebu vedy ako nevyhnutný predpoklad „výstupov“ pre spoločnosť. Aké majú byť? Je prejavom nepochopenia a aj istej nekultúrnosti, ak sa volá po nejakých univerzálnych dejinách Slovenska, ktoré toto všetko zhrnú a vysvetlia, podľa možnosti stručne a tak, aby to bolo raz a navždy vybavené.

Zájmy ľudí a ich úroveň sú rôzne, takže sú potrebné rôzne dejiny Slovenska, povedzme päť, šesť druhov. Čo by mali dosiahnuť? Základné poznatky má dať škola, historická produkcia by mala najmä prehĺbovať historické myslenie: že všetko je podmienené dobou, všetko má svoj vývin, všetko sa odohráva v istom okolí atď. Nie je podstatné, na čom sa to žiaci naučia - či chlapec na dejinách zbraní, alebo dievča na dejinách módy, podstatné je kultivovať historické myslenie, čo potom uľahčí chápať vývoj celej spoločnosti. Ako už spomenul kolega Kováč, historiografia u nás pridlho zotrvala v obrannom štádiu. Preto mnohí považujú za „ozajstné dejiny“ len dejiny politické, kde je však najviac protirečení, priveľa závislostí na súčasnosti, politike a politikárčení. To budí akýsi odpor k dejinám, vedie k absurdným situáciám, keď sa učitelia po roku 1989 vehementne dožadujú a niekde potichu dodnes dožadujú, aby sa dejiny učili len do roku 1918.

KOVÁČ: Chcel by som relativizovať názor, že historik vnáša do výskumu svoj subjektívny svet, svoj svetónázor, zážitky. Existenciu a potrebu plurality by sme nemali chápať tak, že akúkoľvek hlúposť budeme považovať za pluralitný názor. Vieme veľmi presne, čo nie je pravda a čo jednoducho nemožno napísať. Keď mi niekto povie, že Štúr vyhlásil na Myjave v septembri 1848 štátnu nezávislosť Slovenska, viem stopercentne povedať, že je to jednoducho nezmysel, nepravda. A toto nemôžem považovať za alternatívne dejiny Slovenska. Čiže myslím si, že by sme mali povedať aj to, že nie čokoľvek, čo vznikne, možno z hľadiska kritického prístupu k historickému vývoju považovať za rovnocennú odbornú interpretáciu.

LIPTÁK: Nemyslel som to tak, že by v tých rôznych slovenských dejinách hovorili jedni čierne a druhí biele. Myslel som na rôzne žánre, rôzny rozsah, rôzne zameranie. Nakoniec, keď sa vrátíme k spomínanému Carrovi, nelíšia sa iba politické názory historikov. Každý historik má okrem všeobecného historického vzdelania, vlastné kultúrne zázemie. Jeden je orientovaný politicky, druhý literárne, jeden ekonomicky, iný sociologicky, jeden má väčší zmysel pre medzinárodné zaradenie vecí, iný pre národnú psychológiu. Ani preto nemôže problém dejín vyriešiť jedna kniha.

ABRAHÁM: *Páni, vaša debata ma privádza k ďalšej otázke. Ako poprední slovenskí historici nesiete určitú zodpovednosť za to, že neexistuje alternatíva k Ďuricovej knihe. Neexistujú všeobecné dejiny Slovenska, stručné dejiny 19. či 20. storočia, chýba komplexné spracovanie obdobia Slovenského štátu.* Skôr či neskôr sa budete musieť konfrontovať s oveľa sofistikovanejšiou*

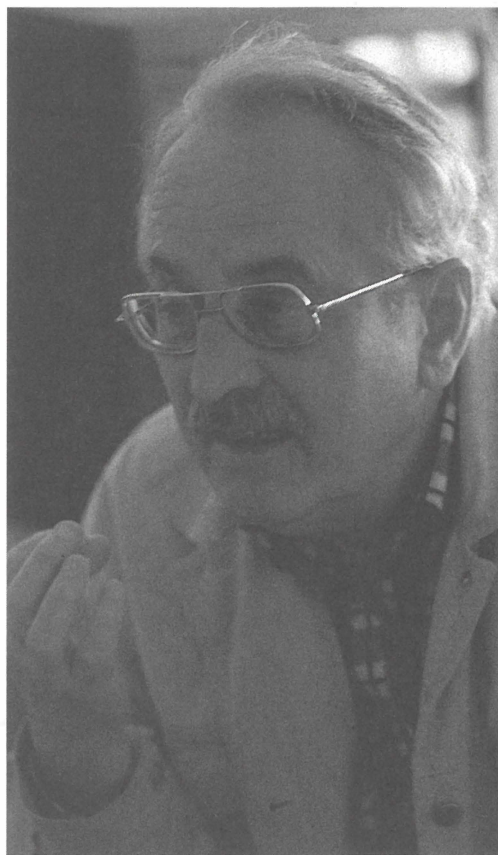
*Toto obdobie výborne spracoval Yeshayah Jelinek v knihe *The Parish Republic: Hlinka's Slovak People's Party 1939 - 1945* (Farská republika: Hlinkova slovenská ľudová strana 1939-1945), 1976, *East European Quarterly*, Boulder, Colorado. Bohužiaľ zatiaľ nie je preložená do slovenčiny.

obhajobou slovenského štátu v knihe Stanislava Kirschbauma A History of Slovakia: The Struggle for Survival (Dejiny Slovenska: boj o prežitie). Čo ponúkate čitateľovi, ak považuje text à la Ďurica za zavádzajúci, ale nevie, kde si má pre vlastnú argumentáciu upresniť svoje znalosti? Prečo vaše akademické inštitúcie nevyhlásia konkurz na napísanie odborných prác z histórie Slovenska?

KAMENEC: Nemyslím, že je to celkom tak. S písaním kníh na objednávku máme zlé skúsenosti. Historiografia má svoj vnútorný vývin, aj slovenská historiografia a predovšetkým jej produkty vyplývajú z vnútorných potrieb. Pokiaľ sa do týchto vnútorných potrieb implantuje tzv. spoločenská objednávka a najmä spoločenská objednávka zhora, vznikne niečo ako Ďuricova kniha. Lebo, podľa mňa, ide o spoločenskú objednávku určitých politických kruhov na Slovensku, alebo mimo neho.

KOVÁČ: To, že sa veci vnímajú dosť vyhrotene, súvisí aj s tým, že naša spoločnosť vníma dejiny predovšetkým ako dejiny politické. Historiografia je však disciplína, ktorá sa zaoberá vývinom spoločnosti, nie výlučne politikou. Nesúhlasím však celkom s tvrdením, že sme verejnosti neposkytli odborne fundovanú alternatívu. Na základných školách sú už takmer kompletne nové učebnice. V roku 1992 vyšli v Matici jednozväzkové Slovenské dejiny, ktoré vznikli v Historickom ústave SAV. Sú rozobrané a Matica zrejme neuvažuje o novom vydaní. Sú tu články, štúdie zborníky. Možno práve preto, že sú odborne fundované, nezbudujú pozornosť. Ďuricova kniha vyvolala záujem, lebo je zlá. Pravda je, že stručné dejiny Slovenska, ktoré by odrážali súčasný stav poznania, na trhu chýbajú.

JABLONICKÝ: Musíme sa trochu vrátiť. Pamätám sa na rozsiahly rozhovor s Františkom Vnukom v Literárnom týždenníku v roku 1991. Vnuk povedal, že domáci historici, slovenská historiografia spočívajú vo vstupe exulantov na domácu pôdu. Domáci historici majú nádej na prežitie, na uplatnenie len v tom prípade, ak budú akceptovať výsledky exilovej historiografie. A tento zápas tu prebieha od roku 1990. Jedni si ho uvedomujú viac, iní menej. Najskôr bola snaha, aby sme sa stretávali ako partneri. Oni prišli, predstavili sa, niekde vystúpili a všetkých nás triedili. My štyria, čo tu sedíme, sme vychovaní na domácich vysokých školách a teda reprezentujeme domácich slovenských historikov. Oni chcú ovládať túto historiografiu tak, aby mohli urobiť nový výklad dejín. Kde im to vyhovuje, tam sa strkajú, aby sa presadzovali na rôznych seminároch, konferenciách, v zborníkoch atď. Keď im to vyhovuje, robia úplne samostatné akcie. Dosiahli pomerne veľký úspech tým, že Ministerstvo školstva im v tomto pomáha a tým vlastne dávajú na vedľajšiu koľaj domácu historiografiu. A toto je trend, v ktorom je už pre nich Letz väčší historik, ako my všetci dohromady. Všimli ste si určite články a komentáre, a tu naozaj prebieha zápas o výklad národných dejín, v ktorom, keď sa teraz nepostavíme na vlastné nohy, postupne nás vytlačia a zatlačia na perifériu. To je ich zámer, ktorý sa im darí. Majú už pozície v štátnej správe, inštitúciách. Všimnite si, čo stvárajú matičiari s výkladom dejín, a o to im ide. Táto chronológia, to sú dosť náhodne vybrané údaje, fakty, ale jasná je línia, povedal by som protidemokratická v slovenských dejinách. Takto sa prezentujú, aj prostredníctvom PHARE. Na niektorých školách kniha neprejde, na polovici škôl prejde a rozdáajú ju.

Jozef Jablonický

ABRAHÁM: Pán Jablonický, už niekoľko rokov počúvam od historikov, že historici-exulanti ich so svojou pseudohistóriou vytesňujú. Ich jediným cieľom je rehabilitácia Tisa a jeho režimu. Nemôžete vyjsť do ulíc, protestovať a žiadať ich odsúdenie, nemôžete žiadať zákaz vydávania ich kníh. Ako historici však môžete poskytnúť alternatívny výklad slovenských dejín - objektívny a podložený archívnym výskumom.

KOVÁČ: Myslím, že tento problém súvisí s problémom spoločnosti ako takej. Spočiatku samozrejme problémy neboli. Východisko bolo, keď na to dnes spätne pozerám, v podstate jasné. Existovala tu historiografia, ktorá či chceme, alebo nechceme, bola stále priskrutkovaná, aby bola ideologická. Historický ústav SAV bol straníckymi orgánmi deklarovaný za ideologické pracovisko. V tej situácii sme si nie celkom jasne uvedomovali, že emigrantská historiografia ľudáckej orientácie je práve tak ideologická. Po roku 1989 sme

ich začali pozývať na naše akcie celkom zámerne, pretože sme si potrebovali veci vydebatovať. Tam sa ukázalo, že ľudácki historici neboli schopní argumentovať pred odbornou komunitou. Dnes sú schopní rečniť tam, kde im zaslepené davy tleskajú, ale kde treba argumentovať, reagovať na kritiku, tam sú úplne vedľa. Jednou z našich hlavných úloh, ktoré sme si v roku 1990 vytýčili je, že musíme odideologizovať historickú vedu. My sa o to usilujeme. Netvrdím, že sa nám to úplne podarilo, to nie je jednoduché, ale cieľavedome sa o to usilujeme. Ľudácki historici na ideologických pozíciách zostali. V tom je problém a myslím si, že v normálnej situácii by to problém nebol. Ľudácka ideológia môže žiť len z toho, že mocenské pozície sú v rukách ľudí, ktorí niežeby ľudácku ideológiu sami prezentovali, ale vyhovuje im, že sa tu nejakým spôsobom vpašováva. Okrem Matice a katedry histórie v Trnave sa však ľudácka ideológia nepresadila. Takže z hľadiska historikov a historiografie by som to nevidel pesimisticky. Súčasná spoločenská a politická situácia na Slovensku nepraje kritickému dejepisectvu, stará mytológia je však už potuchnutá a nemá perspektívu.

Ľubomír Lipták

LIPTÁK: Suma vedomostí, znalostí, odborná schopnosť napísať súhrnné texty o slovenských dejinách tu nesporné bola, aj je. Problém je v tom, že výskum, ktorý sa má riadiť vnútornými zákonmi vedy je jedna vec, druhá vec je jeho sprístupnenie mimo samotnej vedeckej komunity. Tu treba jasne povedať, že v tom sme veľa neurobili. Urobil sa veľký krok vo vypracovaní učebníc. I keď s oneskorením, ale za to historici skutočne nemôžu. Nena- písali sa však dejiny, aby som to mierne vulgarizoval pre začia-

točníkov, pre mierne pokročilých a pre pokročilých. Hoci pravdu povediac vo svete takéto prehľadné dejiny Anglicka, Francúzska, Nemecka stále vydávajú a čiastočne iba zo zotrvačnosti. Ale odtiaľ ľudia nečerpajú základné informácie o dejinách. Skôr si prečítajú životopis, opis zaujímavých udalostí. Syntéza, prehľad, aj keď má štyristo, päťsto strán, je len holá kostra dejín, ktorá málokoho môže vzrušiť a zaujať. Nehovorím, že netreba robiť súhrnné práce. V roku 1998 vyjde rozsiahla Kronika Slovenska, v podstate chronologický slovník slovenských dejín. Pracuje na tom veľká skupina odborníkov, bude to paralela známej Kroniky ľudstva.

ABRAHÁM: Pán Lipták, vo svojom vynikajúcom článku o vašom „fachu“ ste už v roku 1969 lamentovali nad neutušeným stavom slovenskej historiografie. Dnes sa píše rok 1997, takmer osem rokov po roku 1989 a skoro dvadsať rokov od vášho článku a nepohli sme sa oveľa ďalej.

LIPTÁK: Lamentovať vieme pekne, s citom, niekedy dokonca aj teoreticky. Nejde o to, ako si poplačeme, ale o analýzu. V niečom sme sa skutočne od roku 1968 nepohli príliš ďaleko - normalizačné návraty kontrolov historiografie neboli pred druhú polovicu šesťdesiatych rokov, ale kdesi do začiatku päťdesiatych. Na druhej strane vyšlo odvtedy obrovské množstvo štúdií, textov, ktoré priniesli nové fakty, otvorili nové problémy. Takže východisko z „lamentovaniahodného“ stavu by malo byť a aj je ľahšie. Historiografia je dospeljšia, aj keď dospievala v politicky katastrofálnych pomeroch. Rozdiel je aj v tom, že sme otvorenejší svetu, metodologickým podnetom, živý zahraničný styk vytvára aj prísne kritériá kvality. Prinajhoršom vieme, ako by to malo byť. Ak to vždy nie je tak, časť viny, neviem kvantifikovať akú veľkú, má aj neustále strhávanie disciplíny kamsi do dávno absolvovaných etáp. Hodnotenie nie vedeckého prínosu, ale ideologicky zvonka: prv sa práce nivočili označením „nemarxistické“, teraz za to, že sú „marxistické“ - v oboch prípadoch bez analýzy. Problém Ďuricovej knihy je aj v tom, že ona sama i jej propagátori a obhájcovia znova nadradili politické kritériá nad vedecké a mravné. Neostalinizmus z rokov normalizácie sa teraz usilovne pokúšajú nahradiť neoludáckymi kritériami. A nie iba verbálne. Na zásah takýchto síl stiahli sa už pred tromi rokmi superkrátke Dejiny Slovenska (18 strán), preložené Ministerstvom zahraničných vecí do viacerých jazykov. Slovenské dejiny na 334 stranách, ktoré vydala Matica slovenská v roku 1992, vyšli v obmedzenom náklade a napriek obrovskému dopytu po nich sa znova nevydali, pretože výklad novších dejín nevyhovuje. O mojich častiach (po roku 1918) recenzent v matičnom časopise napísal, že takýto autor sa sotva môže nazývať slovenským historikom a je otázne, či vôbec historikom.

ABRAHÁM: *Páni, nazdávate sa, že naozaj neexistujú ľudia, ktorí by o slovenských dejinách napísali 200-300 stránkovú knižku syntetického charakteru určenú pre vzdelaných laikov?*

KANOVSKÝ: Nikto z nás nepochybuje o tom, že slovenská historiografia je odborne a kompetentne schopná vyrovnáť sa s niečím takým, ako je Ďuricova kniha, s hocičím podobného typu. Ako už spomenul Samo Abrahám, inteligentný lekár, psychológ atď., ktorý nemá historické vzdelanie, by takúto publikáciu potreboval, a mnohí sa jej aj dožadujú, čiže kultúrna objednávka tu je. Okrem toho si nemyslím, že Ďuricova kniha je len nejakým politickým výstrelkom. Aj v jej prípade je tu kultúrna a spoločenská objednávka, dokonca v prípade deficitu seriózných populárnejších publikácií sa kultúrna objednávka môže začať orientovať týmto smerom. Viem, že odborná kompetentná alternatíva z hľadiska profesionality tu je, o tom nikto nepochybuje, ale treba sa zamyslieť práve nad tým, že je tu deficit populárnejších historických prác, a či nezamerat' viac úsilia týmto smerom, pretože z odborného a pramenného hľadiska skutočne jestvuje dosť materiálu, aby sme čosi také mohli urobiť. Podľa môjho názoru je tu dosť spracovaného materiálu a prameňov.

KOVÁČ: Urobiť syntézu dejín Slovenska si vyžaduje dve veci. Po prvé mať na to schopného autora, resp. autorov, ktorí vedú syntetizovať a po druhé treba mať určitú úroveň výskumu, pretože syntéza môže odrážať to, čo veda prebádala, môže odzrkadľovať úroveň poznania, ku ktorému historici dospeli. Myslím, že problém je práve v tej druhej podmienke. Keď v roku 1990 boli dokončené šesťzväzkové Dejiny Slovenska, pýtali sme sa: „Čo teraz? Máme ich urobiť znova?“ Uvedomovali sme si, že náš výskum má medzery. Dnes je už doba zrelá. Paradoxne však zatiaľ žiadny vydavateľ na Slovensku neprišiel s návrhom vydať také dielo. Väčší záujem je skôr v zahraničí.

KAMENEC: Napísal som publikáciu o Slovenskom štáte pre české vydavateľstvo. Vydalo ju potom maďarské vydavateľstvo. Jedno slovenské vydavateľstvo ju malo vydať, ale asi pred tromi-štyri rokmi žiadalo Ministerstvo školstva nie o peniaze, ale aby publikáciu odporučilo pre stredné školy na Slovensku. Nestalo sa a vydavateľstvo z komerčných dôvodov od vydania knihy upustilo, hoci pôvodný text som ešte rozšíril o dokumenty. Nesúhlasím však, že neexistujú alternatívy. Možno nie v tejto podobe. Pokiaľ sledujem od roku 1989 pokusy o tzv. syntetické práce, väčšina z nich skončila, povedal by som, krachom. To, čo vyšlo ako matičné súčasné Dejiny Slovenska je na solídnej úrovni, ale v pomerne malom náklade. Vedenie Matice sa

k tejto knihe správa macošsky. Ale vyšli Ďuricove, Špieszove práce, vyšiel Starý národ, mladý štát. Všetky vyvolali v odbornej historickej obci skôr útrpný úsmev a podľa mňa, následne vyvolávajú aj určitú nechut' alebo strach, aby sa autori nestrápnili. Im to prináša nesporne jedine finančný efekt. Teraz vyšiel Lexikon slovenských dejín. Od roku 1989 vyšlo, vrátane Liptákovej stručnej informačnej práce pre zahraničie, asi šesť alebo sedem syntetických prác.

LIPTÁK: Priznajme, momentálne nie sú na knižnom trhu ani jedny seriózne a pritom populárne dejiny Slovenska. Keď človek vojde do kníhkupectva a pýta si slovenské dejiny, mal by mať možnosť vybrať si z troch - štyroch väčších, menších, obrázkových, lacnejších, drahších. Prečo historici takéto práce nepíšu? Napísať tristostranové dejiny Slovenska je pre usilovného človeka práca na rok, dva i viac. Ťažko žiadať, aby ich napísal a potom chodil s textom od vydavateľstva k vydavateľstvu. Všade, kam príde, sa ho nepýtajú najskôr, či je ten rukopis dobrý, ale koľko má peňazí na vydanie. Takže skutočne je potrebné vypracovať koncepciu týchto rôznych dejín a dlhodobý projekt, aby sa nielen písalo, ale aby to aj vychádzalo. Ľudia ich nebudú písať len preto, aby sa udržiavala obrodenecká predstava, že knižka je niečo svätého. Historikov, ktorí vedia písať je dosť, ale nehovorme stále o dejinách Slovenska. Mám skôr víziu chronologických dejín stredného rozmeru. Teda nie dejiny Slovenska vcelku „od neandrtáľca po Mečiara,“ ale povedzme dejiny staršie alebo novšie, dejiny jednotlivých výrazných storočí a podobne. Je to problém technický, organizačný, komerčný a iný.

ABRAHÁM: *Paradoxom zostáva, že ľudia, ktorí píšú publikácie typu Dejiny Slovenska a Slovákov, sú nesmierne usilovní. Položím Vám hypotetickú otázku. Predstavte si, že celý projekt by bol finančne zabezpečený a Vás by oslovili, aby ste do roka napísali knihu o istom konkrétnom období slovenských dejín. Boli by ste ochotní to urobiť?*

VŠETCI: Áno.

ABRAHÁM: Napríklad Vy, pán Lipták, boli by ste schopný napísať históriu povedzme 19. alebo 20. storočia?

LIPTÁK: To je vždy otázka, čo si pod tým predstavujete. Či si predstavujete, že sa máte opierať o vlastný výskum, pretože ja robím výskum v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia. Ak by som mal robiť knihu z vlastného výskumu, môžem sa zamerať len na toto obdobie. Myslím si však, že syntetická knižka môže byť aj kompilát, že nemusíte robiť len to, čo skúmate, ale potom sa musíte oprieť o seriózne výskum, povedzme kolegov, ktorí robia iné obdobie.

ABRAHÁM: To je iná kapitola. Ivan, ty by si napísal knihu na objednávku?

KAMENEC: Aby som pravdu povedal, na syntézy sa veľmi necítim. Nechcem povedať, že som robil len materiálové práce, ale pri syntetickom myslení som prinajmenšom v rozpakoch.

ABRAHÁM: Pán Jablonický?

JABLONICKÝ: Takýmito témami som sa vo výskume nezaoberal, venujem sa skôr parciálnym monografiám a potom, musíte si uvedomiť, že máme určité výseky zo života, keď sme nemohli ani študovať, ani publikovať a to je životné mínus, ktoré sa už nedá dobehnúť.

ABRAHÁM: *Zúfalo nám chýba ešte čosi: primárne zdroje v knižnej forme. Komunisti vydali vybrané spisy Lenina, Stalina, Gottwalda či Dr. Husáka, Briti povedzme zbrané spisy Churchilla, Gladstona alebo Disraeliho a iných, v Nemecku určite nájdete Adenauera, Hitlera či Göbbelsa.*

Na Západe je bežné vydávanie pôvodných materialov významných štátnikov. Na Slovensku akoby nikomu nechýbali zobrazené spisy Hodžove, Hlinkove, Tisove atď. Ved' to je základný primárny zdroj informácií. O Tisovi existuje množstvo sekundárnej literatúry rôznej kvality, no jeho prejavy, články si človek nemá kde prečítať. Každý rok v marci sa o ňom vedú siahodlhé spory, no povedzme jeho antisemitský prejav v Holiči nie je stále knižne dostupný. Pracuje sa na tom?

LIPTÁK: Tisove články a prejavy sa zbierajú, vyjdú pravdepodobne v dvoch dieloch.

ABRAHÁM: A Hlinkove prejavy a články?

LIPTÁK: Budete sa čudovať, ale Hlinku napodiv nevydali ani ľudáci. Má veľké prejavy, vtipné články, ale väčšina je nepublikovateľná. Vedeli to aj jeho ctitelia, preto sa zrejme ani Čulen, ani nikto iný na vydanie Hlinkových prejavov nepodujal.

ABRAHÁM: Pritom ide o primárny zdroj a každý má právo dozvedieť sa o myšlienkových pochodoch Andreja Hlinku. Ako ináč môžete ukázať, aký človek bol Hlinka? Ako sa chcete vy historici vyrovnat' s mýtizáciou jeho osoby? Takisto, prečo po roku 1989 nevyšli Hodžove spisy? Poznajúc jeho články a eseje dovoľm si tvrdiť, že neviem o inom objektívnejšom, inteligentnejšom zástupcovi demokratických tradícií na Slovensku ako bol Milan Hodža. Ved' to je neoceniteľný kapitál do budúcnosti.

LIPTÁK: Časť Hodžových článkov a prejavov vyšla ešte v polovici tridsiatych rokov. Chýbajú prejavy z obdobia po roku 1935.

KAMENEC: Otázka je, čo sa tým podporí, keď vyjdú dva zväzky Tisových článkov. Bude to podnet k ďalšej glorifikácii autora textov, alebo bude materiál na jeho objektívne a kritické zhodnotenie. Myslím, že pravdepodobnejší je druhý variant.

KANOVSKÝ: Viete, dokument je vždy dokument. Samozrejme, nevyhneme sa tomu, že ho ľudia budú interpretovať tak alebo onak. Je to skrátka dokument. Každý si ho môže pozrieť.

ABRAHÁM: *Páni, na záver tohto bloku. Aký by bol váš odkaz ako popredných slovenských historikov riaditeľom škôl i učiteľom dejepisu, ktorí dostali príkaz distribuovať Ďuricovu knihu žiakom a učiť ich podľa nej?*

KOVÁČ: Povieť to jednou vetou. Publikácia je nevhodná pre školy.

LIPTÁK: Existujú dohovory medzi krajinami aj v rámci Európskej únie a UNESCO o učebniciach dejepisu. Je ťažké určiť pravidlá, ako učiť dejepis Francúza, Nemca atď., vždy príde k rôznej interpretácii, ale všetky tieto dohody majú zabezpečiť, aby dejepis nevedol k nenávisti voči skupine ľudí alebo národu. Ďuricova kniha to robí a robí to rafinovane. Žiadna učebnica, ktorá vedie k nenávisti do škôl nepatrí.

JABLONICKÝ: V žiadnom prípade by som ju neodporúčal pre učiteľov. Samozrejme učiteľ je povinný pozrieť si všetko, čo hovorí, ale aby sme tým naplňali mozgy našej mládeže, to je myslím si scestná politika.

KAMENEC: Môžem len zopakovať, čo už povedali kolegovia, že táto kniha nepatrí do škôl a to nielen pre svoje vážne faktografické chyby, ale pre svoju jednoznačne otvorenú, neskrývanú xenofóbiu. A ešte jedna typická vec pre našu spoločnosť: to, že ju odporúča Ministerstvo školstva, je schizofrenické. Neviem si predstaviť, že by učiteľia v škole mali zosmiešňovať štátne symboly republiky ako zástava, hymna. Pritom Ďuricova kniha vyslovene napáda jeden zo štátnych sviatkov, 29. august, o ktorom tvrdí, že to bol počiatok

Samuel Abrahám

svojvoľného hromadného vraždenia Slovákov. Je absurdné, aby Ministerstvo školstva odporúčalo školám knihu, v ktorej sa hnaní jeden zo štátnych symbolov republiky.

JABLONICKÝ: Najsmutnejšie je, že tomuto historikovi sa udeľujú vysoké štátne počty k narodeninám. Keď mal Ďurica 70 rokov, dostal listy od prezidenta republiky, od premiéra, televízia odvysielala reláciu o ňom. Takisto Vnukovi rok predtým. Teda do istej miery sa takto dostávajú oni do oficiálneho obrazu Slovenska, dnešného Slovenska.

KANOVSKÝ: Ja by som mal pre učiteľov skôr odkaz: čítajte túto publikáciu kriticky tak, ako všetko ostatné. Buď máme kritických učiteľov, alebo nie. Ak ich nemáme, je to naša smola, ale táto „učebnica“ v školách už je, takže nadarmo hovoríme, že tam nepatrí. Ak učiteľ dejepisu, ktorý vyštudoval históriu, nie je schopný vyrovnat' sa kriticky s takýmito publikáciami, nepomôžu nijaké odkazy.

ABRAHÁM: *Sformulujem svoju otázku ešte raz, pretože odkaz sa mi zdá dosť všeobecný a nezáväzný. Ak ide o knihu, ktorá falzifikuje slovenskú históriu a je vnucovaná dnešným ôsmakom, očakával by som od vás, popredných slovenských historikov, ktorých si väčšina učiteľov dejepisu určite váži, oveľa razantnejšie stanovisko. Mnohí, ktorí používajú Ďuricovu knihu ako učebnú pomôcku, možno*

nesúhlasia s jej obsahom, no vnímajú ju ako nariadenie z ministerstva. Tak ako za socializmu necítia zodpovednosť za to, čo „nalievajú“ do hláv dnešným ôsmakom. Vaše slová by ich mohli zaviazat' k určitej zodpovednosti, morálnej zodpovednosti, či použiť knihu, ktorú nepovažujú za objektívnu.

KOVÁČ: Analýza, ktorú sme vypracovali má iba 11 strán, pretože sme sa snažili byť struční. Dali sme ju k dispozícii všetkým zodpovedným inštitúciám, ktoré majú možnosť dostať ju medzi učiteľov a všetkým ju rozoslať. Uvedli sme v nej základné výhrady, vyčíslili faktografické chyby. Zhrnuli sme aj výhrady, povedal by som, etického charakteru. Kniha vzbudzuje nenávisť voči Čechom, Maďarom, je tam neadekvátne interpretovaný holocaust, jej duch je antiekumenický. Bolo našou povinnosťou upozorniť na to. Analýza bola publikovaná. Každý učiteľ sa s ňou môže oboznámiť.

KAMENEC: Chcel som pôvodne povedať to, čo povedal kolega Kanovský, aby učitelia kriticky čítali. Myslím si však, že učitelia sú štátni zamestnanci, ktorí podliehajú určitej subordinácii a majú skúsenosti aj z minulého režimu. Problém je v tom, že aj keď budú čítať kriticky, niektoré veci si nemôžu overiť. V knihe na viacerých miestach, podľa mňa veľmi dôležitých, dochádza doslovne k falzifikácii, falšovaniu dokumentov. Nemôžeme očakávať od žiaka, no ani od učiteľa, že bude poznať originál toho dokumentu z archívu alebo z nejakej pramennej edície. Kniha je nebezpečná z duchovno-ekologických príčin.

LIPTÁK: Keby som sa rozprával s učiteľom, ktorý súhlasí s týmito postojmi k Židom, Čechom, k inoveriacim, ako znie pozoruhodný termín týchto ľudí v Ďuricovej knihe, položil by som mu otázku, či by sa to odvážil povedať aj súkromne do očí tomu o kom vie, že jeho rodina zahynula v koncentračnom tábore. V historických prácach mnohokrát všeličo prejde, pretože je to v mase, anonymné, nie je to osobné. Nemal by však nastať rozpor medzi sociologickým a ľudským postojom.

JABLONICKÝ: Táto Ďuricova kniha je ešte len slabým odvarom toho, čo predstavuje Zamlčaná pravda o Slovensku. Máme tu sériu kníh a publikácií, ktoré sa priam predbiehajú v týchto veciach, ktoré my tu kriticky odsudzujeme. Ďurica nie je až taký vulgárny ako iní autori, to mu treba uznať, ale to na veci nič nemení.

KOVÁČ: Je to špička ľadovca, ale veľmi ostrá a veľmi viditeľná, pretože sa dostala do škôl. A školy sú bezbranné, pasívne. Mám pocit, že učelia vedia svoje, ale majú strach.

KAMENEC: Na Slovensku sú vraj riaditelia gymnázií, ktorí sa učiteľom dejepisu vyhrážajú prepustením v prípade, že budú čítať *Historickú revue*.

JABLONICKÝ: Na štátnom Pedagogickom ústave visela 14. marca zástava...

LEGITIMITA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Otázka historickej legitimacy Slovenskej republiky po rozpade Československa ako aj budovanie demokratickej štátnosti Slovenskej republiky je stále v pohybe. Historici vedia najlepšie, že z histórie sa treba učiť, a nie ju vzývať. Jej znalosťou sa jednak vyhne nástrahám nastaveným v minulosti a zároveň sa dá doviieť ďalej dopredu, ako keď ju ignorujeme. Nostalgické spomínanie na minulosť má zostať v osobnej rovine, pri akademickej diskusii je to neprípustný a nezmyselný postoj. Avšak diskusia o tom, či Slovensko je demokratické a tolerantné voči všetkým svojim občanom, má zmysel.

Pre tých, ktorí vytvorenie Slovenskej republiky v roku 1993 považujú za vyvrcholenie tisícročného úsilia Slovákov, je neprijateľné tvrdenie, že k rozpadu Československa došlo náhodou, teda v dôsledku destabilizácie súvisiacej s transformáciou po páde socializmu. Rovnako neprijateľné je pre nich tvrdenie, že spoložitie s Čechmi bolo považované za pozitívny moment v slovenskej histórii - veď práve „neznesiteľnosť“ spoložitia s Českou republikou bola pádnym dôvodom na rozdelenie Československa. V duchu tejto logiky takisto nemožno hľadať legitimitu v takmer tisícročnom spoložití s Maďarmi. Zostávajú dve obdobia - dejiny našich predkov pred príchodom Maďarov a Slovenský štát 1939-1945. Z Veľkej Moravy môže prvý slovenský štátny útvar urobiť len veľmi ahistorická a mýtizovaná interpretácia. Slovenský štát je téma na samostatnú diskusiu - ak bol bábkovým režimom hitlerovského Nemecka, niet sa čo chváliť a celá ekonomická a kultúrna konjunkúra sa dá považovať za dočasnú útechu pred *Endlösungom*, ktorý Hitler pripravoval pre všetkých Slovanov vo svojom „diele“ *Mein Kampf*. Ak Slovenský štát nebol bábkovým režimom, plnú zodpovednosť za autoritatívny spôsob vládnutia, odstránenie demokracie, vyhnanie občanov českej národnosti, arizáciu, deportácie Židov a Rómov, za povolanie Nemcov na potlačenie SNP a za životy padlých partizánov nesú na svojom chrbte jej správcovia.

ABRAHÁM: *Môj návrh na diskusiu je nasledovný: kľúčovým obdobím pochopenia dnešnej doby je Slovenský štát. Jeho zástancovia len zriedka volajú po jeho rehabilitácii - skôr vyhlasujú Jozefa Tisu za nevinného -, ale podporujú nedemokratické praktiky a zákony príznačné pre autoritatívny režim: štátny paternalizmus, obmedzenie slobody slova, kontrolu médií a obmedzovanie právomocí súdnej moci. Ako prepojiť dve veci: odsúdenie vtedajšieho režimu na základe objektívneho historického poznania a zároveň poukázať na podobnosť zmysľovania dnešných nacionalistov a včerajších gardistov? Cítite ako historici povinnosť vynášať morálne sudy, keď ste konfrontovaní s klamstvom, alebo ponúkate svoj alternatívny pohľad na históriu a zvyšok nechávate na občanov? V akej pozícii sa napokon v týchto súvislostiach cítite vy ako občania?*

KOVÁČ: Myslím, že to súvisí s tým, akým spôsobom štát vzniká. Štáty môžu vznikáť na základe určitých ideí, určitého programu. Problém súčasnej Slovenskej republiky je v tom, že nevznikla týmto spôsobom. To sa dá ľahko dokumentovať. Vznikla vlastne preto, lebo dvaja politici sa nevedeli dohodnúť na ničom inom len na tom, že rozdelia existujúci štát. Obyvateľov sa nikto nepýtal. Nie je ľahké takémuto štátu *ex post* implantovať nejakú ideológiu. To bol aj prípad Slovenskej republiky v roku 1939. Vtedy vznikol štát na vonkajší podnet. Hitler to nadiktoval a až potom sa ľudáci spamätali. Uvedomili si, že to nie je bohviečo existovať v štáte, ktorý je chápaný ako „nutné zlo“ alebo „menšie zlo“. A hľadali ideológiu. V podobnej situácii sme dnes. Neexistuje zakorenená pozitívna ideológia štátu, preto sa objavujú návraty k tomu, čo už tu bolo. Je tu ideologické vákuum. Štáty pravdepodobne potrebujú ideológiu na to, aby sa nejako vnútorne upevnili. Štáty, ktoré trvajú už storočia a tisícročia, to nepotrebujú. Tie existujú vo svojej zotrvačnosti. Občania ich pociťujú ako niečo praktické. Štát chráni alebo má chrániť občana. Keď vznikne nový štát, vznikne aj otázka: Prečo? Hľadá sa idea. Náš problém je v tom, že väčšina intelektuálov v postmodernej dobe je voči ideológii skeptická. Existuje nechť voči ideológiám na jednej strane. A vzniknuté vákuum vyplňajú veľmi zdatne tí, ktorí prichádzajú s ideológiou starou, potuchnutou.

LIPTÁK: Čiastočne by sa s tým dalo súhlasiť, ale na jednej strane je treba povedať aj to, že nedá sa generalizovať, tak isto existuje veľké množstvo ľudí, čo dychtivo túžia po nejakej ideológii, ktorá by ich zbavila samostatného myslenia, napokon je to aj prirodzené, pretože istú orientáciu ľudia potrebujú. V životných situáciách sa väčšina obyvateľstva dostáva do ťažkostí a zneistieva a po ideológii priam túži. Otázka je, či si nenechávame od týchto ľudí voľačo vnucovať; toľko omieľajú Slovenskú republiku z rokov vojny, že pomaly to aj my začneme považovať za nejaké východisko. Bol to počiatok istého procesu, ale východiskom tejto spoločnosti, jej riadiacim systémom, z ktorého vychádza, je 40 rokov po februári 1948. To je história, na ktorú sa bezprostredne nadväzuje. To, že sa vyzdvihuje vojnový Slovenský štát, je vo východnej Európe všeobecný jav, všade sa nadväzuje aj na predkomunistické režimy. Česi iste nebudú nadväzovať na Protektorát, ale na Prvú republiku. Chorváti však takisto nejakým spôsobom uviazli v II. svetovej vojne, Rumuni tiež, a podobné hlasy sa objavujú aj v Maďarsku. Boli to obdobia s veľmi jasnou alebo aspoň jednoduchou ideológiou, takže ľudia túžia po niečom podobnom. Keďže demokratické sily nacionálny moment ignorovali, zmocnil sa ho niekto druhý. Nezdá sa mi celkom precízne hodnotiť rozpad štátu iba z hľadiska absencie idey. Boli tu predsa rôzne skupiny, boli ľudia, ktorí si to neželali a boli ľudia, ktorí mali jeho víziu, často napríklad podobnú tej Černogorského, že sa vytvorí taký stav, aby sa časť právomocí z Prahy postupne prenieslo do Bruselu a pod.

KOVÁČ: Môžem len upresniť, aby sme sa lepšie rozumeli, možno som to nedefinoval dobre. Hovoril som o tom, že existuje nechť k ideológii medzi intelektuálmi a možno, aj medzi niektorými intelektuálmi, ktorí fungujú ako politici v opozícii. Nepopieram však, že existuje určitá potreba ideológie, povedzme v širokej spoločnosti a to je práve to, čo som chcel povedať, že tu je problém, že sa pociťuje určitá potreba ideológie, ale nemá ju kto vytvoriť.

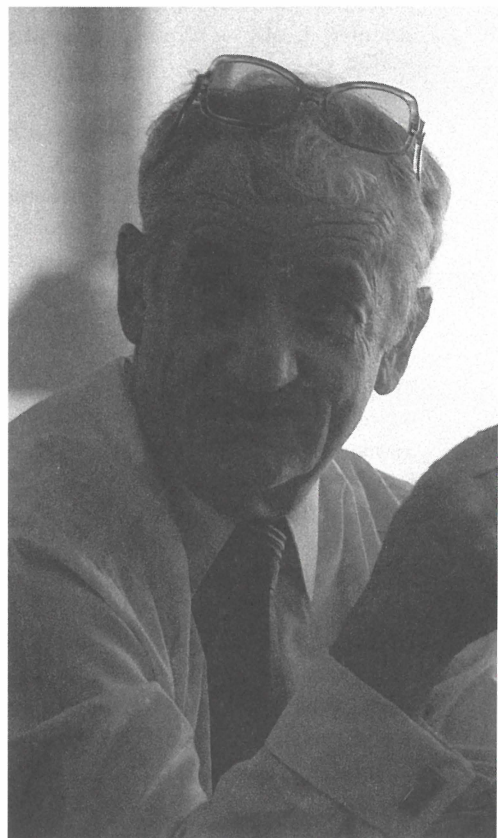
LIPTÁK: Je tu tá druhá záležitosť, a potom treba jasne povedať, že ak sa máme blížiť k nejakej ideológii, tak musí sa definovať ako budovanie demokratickej Slovenskej republiky.

ABRAHÁM: Uvedomujem si, že ako historici nemáte chuť vynášať morálne sudy, práve pre vašu profesionálnu zdržanlivosť, ktorú iní nemajú. Necítite predsa len povinnosť poukázať na historické paralely? Hoci nie sme v súčasnosti svedkami návratu ku klerofašizmu, často sme konfrontovaní s mnohými praktikami toho režimu, t.j., s paternalizmom, agresívnym nacionalizmom, manipuláciou s pravidlami demokracie a právneho štátu, atď.

JABLONICKÝ: Nechcem vynášať žiadne sudy, len poznamenám, že v januári 1993 slovenskí štátni predstavitelia, mám stále v ušiach Kňažka, prízvukovali, že nová Slovenská republika nie je nástupníckym štátom

vojnového Slovenského štátu a v ničom nenadväzuje na bývalý ľudácky režim. Potom však prišli zástupcovia svetového kongresu Slovákov na čele s Kirschbaumom (to mi rozprával Fero Mikloško), a očakávali, že ich pozvú na ten balkón a budú im vzdávať poctu. Zostali potom zrejme medzi divákmi, ktorí boli na pohrebe Paľa Čarnogurského. Teraz existuje zjavná tendencia prepísať dejiny v tom zmysle, že sa na vojnový Slovenský štát bude nadväzovať a vytrvalo sa na tom pracuje. Nedávno som stretol Alexandra Bachňára. Povedal mi, že je tu tendencia nadväzovať, hľadať kontinuitu nielen so štátnosťou, ale aj s režimom Slovenského štátu. A to je to najväčšie nebezpečenstvo, ktoré hrozí.

KAMENEC: Myslím si, že hľadanie legitimacy v histórii nie je len špecifikom súčasného Slovenska. Opakuje sa to vždy a nielen u nás. Potvrdzovanie legitimacy štátu, politického hnutia, alebo celého systému. Vždy sa hľadá. Za komunizmu to bola téza o komunizme ako dedičoch pokrokových tradícií. Ale vrátil by som sa k tomu odsudzovaniu. Historik skutočne nie je na to, aby súdil, obžaloval, či obhajoval. Len čo sklzne na tú rovinu, ocitne sa na veľmi tenkom ľade a preborí sa. Historik má konštatovať fakty a pokúsiť sa ich interpretovať v súvislostiach. Delenie na pozitívne a negatívne procesy, resp. javy v dejinách je z hľadiska morálneho akceptovateľné, ale z hľadiska historického neadekvátne. Historický fakt v dejinách je faktom, ktorý sa pri jeho hodnotení či rozvíjaní môže dostať do pozitívnej alebo negatívnej roviny. Ale historik musí hodnotiť každý fakt racionálne, bez emócií. Historiografia by sa mala prejaviť ako exaktná vedná disciplína. Ako historik som skeptický voči „vyvrcholeniam“ v predchádzajúcich dejinách. Všetky hodnotenia, ktoré sa často používali v 20. storočí, sa ukázali ako prinajmenšom nespoľahlivé, relatívne. „Vyvrcholenia“ predchádzajúceho vývoja boli v rokoch 1918, 1938/39, 1945, 1948, 1989, 1993. Je zaujímavé, ako každý zlom negoval, popieral predchádzajúci vývin. Stráca sa tak prirodzená kontinuita, čo logicky vedie k vytváraniu mýtov a legend. Prikláňam sa k názoru, že v dejinách existujú procesy, ktoré už nie sú kontrolovateľné a idú akýmsi samospádom. To, čo sa teraz hovorí o vojnovom a súčasnom Slovenskom štáte, sú z historického hľadiska spravidla účelové politické interpretácie. Po roku 1989 tu boli rôzne tendencie. Radikálni nacionalisti začali už v prvých týždňoch hovoriť o návrate k Slovenskému štátu. Časť českej spoločnosti mala predstavu, že je to vlastne návrat k mäsarykovskej I. čs. republike. Časť ľavicového prúdu bola presvedčená, že je to mechanický návrat k roku 1968. Toto sú zradné ilúzie. Veď politický a vôbec spoločenský vývoj sa nemôže vrátiť o niekoľko desaťročí späť. Žiaden politický systém sa nemôže prostredníctvom symbolov mechanicky transponovať do úplne novej situácie.

Ivan Kamenec

ABRAHÁM: *Prejdime ďalej. O čo sa podľa vás môže v budúcnosti oprieť (z hľadiska histórie) legitimita samostatnej Slovenskej republiky, ktorej vláda nebude zameraná ani protičesky ani protimaďarsky, vláda, ktorá nebude považovať tých, ktorí kritizujú jej spôsob vládnutia za nepriateľov Slovenska? Nezáleží absolútne na tom, či sa bude táto otázka klásť o rok, či o päť, o desať rokov. Skrátka, túto otázku, dúfam, budeme musieť zodpovedať v budúcnosti, keď bude iná vláda a doba menej napätá ako dnes.*

KOVÁČ: Pre mňa podstata vzťahu k slovenským dejinám a jeho reprezentantom, osobnostiam, aktom a čínom spočíva v hľadaní odpovede na otázku, ako to, že tento priestor, tento národ, táto spoločnosť, ktorá tu žije po stáročia, vždy bola v dotyku s centrami európskej civilizácie, všetky významné pojmy, myšlienky, hnutia sa tu nejakým spôsobom na Slovensku prejavili, ale vždy len v druhom slede. Stále niečo dobiehame, nahrádzame, prijímame. Akúkoľvek vládu a akúkoľvek skupinu, ktorá by spoločnosť ovplyvňovala, by som hodnotil z toho hľadiska, ako prispeje k tomu, že sa táto vzdialenosť v historických rozmeroch môže zmenšovať, aby sa tým súčasne odstránila vnútorná frustrácia ľudí, ktorí sú v neustálom kontakte s vyspelejšou spoločnosťou.

ABRAHÁM: No dobre, ale na čo pozitívne môžeme nadviazať?

KANOVSKÝ: Rád by som na vyjasnenie veci niečo poznamenal. To, čo povedal pán Dušan Kováč, by sme mohli uznať - potreba niektorej ideológie alebo legitimity tu je. Práve o nej sa teraz bavíme. A mám taký dojem, že sa tu hovorilo o dvoch typoch legitimity. Obidve sú demokratické, ani o tom niet sporu. Jeden typ je skôr historizujúci a ten zaznieval v tvojej otázke, Samo: na čo nadväzovať. No existuje aj iný typ legitimity, o ktorom hovoril pán Lipták, a to legitimita zakladateľská. Nepotrebujeme na nič nadväzovať, jednoducho si sami zakladáme svoju legitimitu tu a teraz. Lebo sú aj také typy legitimity. Napríklad vznik Spojených štátov - neodvolávali sa na nejakú historickú legitimitu. Ani Francúzska revolúcia sa na nič neodvolávala, lebo to bola zakladateľská legitimita. Hovorím o ideológii, ktorá sa tam ventilovala, nie o historickom procese, samozrejme, každá z týchto udalostí historicky nadväzovala na predošlý vývoj. Jednoducho podľa mňa otázka znie, či sa má nadväzovať na pozitívne demokratické historické hodnoty, ktoré tu už boli, ako zaznelo v tvojej otázke, alebo či tu treba nejakú legitimitu založiť, budovať odznova.

ABRAHÁM: *Na čom by sa teda mala zakladať spomínaná legitimita?*

LIPTÁK: Na tom, že sme normálna krajina, normálna spoločnosť, vzdelaní ľudia o nič horší ako všetci naokolo. Slováci sa vo svojej histórii opierali o prirodzené právo, až potom si začali priliepať nejaké historické momenty, nie veľmi šťastne. O zakladateľstve by sa dalo diskutovať, pretože nikto nič nezakladá, každý si len myslí, že zakladá. Vždy v niečom pokračuje; buď má naozaj odvahu na zmenu kurzu, alebo si to len myslí, že ho zmenil. Potom sa vráti a postupne dobieha. Rapant napísal v roku 1967 štúdiu o zmysle slovenských dejín a ukončil ju vetou: „...koniec koncov Slováci by si mali uvedomiť, že majú väčšinu svojich dejín ešte iba pred sebou.“ Rapant si ako autor desiatok kníh a štúdií mohol dovoliť postaviť sa k slovenským dejinám takto. Hovorím sám proti sebe ako historik, ale historickú legitimitu by som nepreceňoval v tom zmysle, že by dávala bohvieaké impulzy. Taká história, akú sme naozaj mali, nám môže jedine zabrániť, aby sme neprepadli nezmyselnému pocitu menejcennosti. Ale my nemáme ani jedinou chvíľu v dejinách, o ktorej by sme mohli povedať, že sme stáli v čele voľačoho, že by sme niečo svetoborného vymysleli. Je to smutné, ale je to tak. Keď sa nás cudzinec opýta akú osobnosť sme dali európskej kultúre, sme síce schopní vymenovať mnoho pre našu kultúru významných ľudí, ale oni nevedia o kom hovoríme. To sa Dánovi ani Fínovi nemôže stať, hoci sú to rovnako veľké národy ako my. Takže u nás história nevyvedie nikoho na barikády za budovanie nejakých svetlejších zajtrajškov, s tým nemôžeme počítať. Pokiaľ ide o legitimitu štátu, spočíva podľa mňa v jednoduchom fakte, že existuje a uspokojuje potreby svojich občanov. V modernej spoločnosti a v 21. storočí sú tieto potreby definované v súlade s medzinárodnými a všeľudskými normami.

KAMENEC: Som trochu skeptický. Účelové hľadanie legitimity stojí na veľmi tenkom ľade alebo je veľmi relatívnou záležitosťou. Lebo legitimita spočíva v tom, že ako národ, ako spoločnosť tu existujeme, ide len o to, aký ten štát, v ktorom národ a spoločnosť žije, je a bude. Z historického hľadiska, vychádzajúc z Rapanta, majú Slováci pred sebou ešte väčšinu svojej histórie, je dôležité, aby ju vedeli reflektovať. Treba sa vzdať prehnaných obranných postojov, lebo v nich sa skrýva komplex menejcennosti. Obranné postoje

vo vlastnej histórii a absencia kritickej historickej sebareflexie sú dnes už prejavom anachronizmu. Preto je povinnosťou intelektuála, nielen historika, vedieť podať kritickú sebareflexiu dejín. Na druhej strane sa prostredníctvom legitimity štátu nesmie fetišizovať samotný štát. Štát je len prostriedkom na dosiahnutie cieľa, a nie vyvrcholením jeho vývoja a jedinou zárukou alebo záchranou pre národ. Okrem toho by sa žiadna garnitúra v rámci štátu alebo národa nemala vydávať za jediného skutočného reprezentanta tohto štátu alebo národa. To už tu tiež bolo a vždy to skončilo veľmi zle.

ABRAHÁM: Pokúsím sa sformulovať, čo mám na mysli pod pojmom legitimita štátu. Je to zložitý vzťah medzi politikou a obrazom, ktorý by chcela o sebe vytvoriť vládna garnitúra, a tým, ako túto politiku a tento obraz prijímajú občania. Otázka legitimity nie je problematická v stabilných demokraciách, kde sa legitimita potvrdí alebo vyvráti vo voľbách. Koncept legitimity má veľký význam pri skúmaní nedemokratických režimov, kde legitimita nemôže byť potvrdená alebo vyvrátená vo voľbách. Koncept legitimity v krajine akou je Slovensko, ktoré nie je ani stabilnou demokraciou, ale ani nedemokratickou krajinou, je zložitý. To je bežný prípad krajín, ktoré prechádzajú politickými zmenami rôzneho druhu. Výsledok slobodných volieb nie vždy presne definuje, aké je smerovanie štátnej moci, na ktoré historické udalosti nadväzuje, atď. Štátna moc býva často zvolená vďaka šíreniu demagógie o vnútornom a vonkajšom ohrození štátu a pre svoje krátkodobé, populistické sľuby zneistenému obyvateľstvu. Legitimita v takejto krajine je skreslená, pretože jednak nie je definovaná (čo je cieľom a kam smeruje politika predstaviteľov krajiny) a jednak spomínané zneistené obyvateľstvo nepovažuje v danom momente tieto inak zásadne otázky za dôležité. Preto sa v dobe ako dnešná treba pýtať, aké predstavy majú ľudia o tom, kto sme „historicky“, z čoho vychádzame a na čo nadväzujeme. Je dôležité ponúknuť alternatívu dnešného neutešeného stavu, poukázať na pozitívny zdroj legitimity. Aké alternatívy ponúkate vy historici ľuďom, ktorí sú teraz bombardovaní argumentami Ďuricovho typu? Nemôžeme začať na prázdnom poli, zakladať si len na tom, že sme.

KANOVSKÝ: Chcel by som len doplniť. Pán Lipták tu hovoril o tom, že štát má len uspokojovať potreby občanov. S tým by každý súhlasil, ale hneď vznikne otázka, aké potreby a akým spôsobom. Každá vláda vyhlasuje, že práve ona splní potreby občanov. A takisto pán Kamenec povedal, že jednoducho nesmie byť nijaká reprezentácia, ktorá by sa vydávala za jedinú reprezentáciu. Presne toto sú otázky legitimity. Toto podľa mňa, a podľa vás zrejme tiež, nie je samozrejماً pravda ako že $1 + 1 = 2$. Reprezentácia je uznávaná z nejakého základu a práve tento základ je legitimitou alebo časťou legitimity, o ktorej hovorí Samo. Nestačí nám len čisto utilitárny princíp, takisto nám nestačí len pár postulátov, naozaj by tu malo byť to, čo pán Dušan Kováč nazval ideológiou, a čo my môžeme nazvať legitimitou - jednoducho niečo, čo naozaj určitá kultúra reflektuje ako svoje základné hodnoty, viery, presvedčenia. Jednoducho súhrn určitých občianskych presvedčení, a to nie v zmysle abstraktných kategórií ako ľudské práva, občianska spoločnosť, ale naozaj súhrn, stelesnený a určitým spôsobom presadzovaný. Moja otázka smerovala skôr k tomu, či ich stelesnenie má byť posunuté do minulosti. Buď hľadáme fakty v našej minulosti tam, kde sú tieto presvedčenia stelesnené, alebo sa pozrieme dopredu a stelesníme si to tu a teraz a stelesníme si to aj v budúcnosti. Nemyslím, že ide o to isté. Som presvedčený, že sú to dva rozdielne typy otázok. Jednoducho, podľa mňa sa dajú hľadať určité historické udalosti, ktoré stelesňujú tie hodnoty, o ktorých hovoríme: demokratické hodnoty. Ale to už znamená, nemýľme sa, určitú mytologizáciu. Spýtajme sa, potrebujeme práve ju? Alebo potrebujeme nejakú inú?

KOVÁČ: Viete, veci sa nedejú v živote tak, že nejakí ľudia zasadnú a rozhodnú sa, či potrebujú to alebo ono. Spoločnosť buď niečo potrebuje a potom si to dokonca vynúti, alebo to nepotrebuje. Ja viem, znie to pesimisticky. Neznamená to však, že proti pokusom zneužiť históriu, historik nemá nič podniknúť. Na druhej strane však nesmie mať ilúzie. Je to asi tak, ako keď nás pán Mikloško ako predseda SNR vyslal do Budapešti, aby sme sa dohodli s maďarskými historikmi a spravili nejakú deklaráciu, ako teraz urobili českí historici s nemeckými, s predstavou, že sa to podpíše a politici sa potom ľahšie dohodnú. Hoci skutočnosť je celkom opačná. Proste historici sa v konkrétnych veciach skôr dohodnú ako politici.

ABRAHÁM: *Pán Jablonický, máme pozitívne momenty v dejinách, na ktorých môžeme zakladať svoju legitimitu?*

JABLONICKÝ: Ja som na pozitívnych faktoch slovenských dejín vlastne založil svoju profesionálnu existenciu. Nepochybne, pre mňa sa výklad moderných dejín viaže na rezistenciu, na odboj, na Slovenské národné povstanie, nech sa už dnes interpretuje akokoľvek. A smolu máme v tom, že sa v našich dejinách často vyzdvihujú skôr postavy menej demokratické ako demokratické. Takže tradície demokratickej politiky na Slovensku sú vlastne jedným dlhým procesom.

ABRAHÁM: Tak si tie udalosti vymenujme. Okrem SNP, čo ešte?

JABLONICKÝ: Napríklad hnutie hlasistov, aby sme zostali v 20. storočí, alebo na prelome storočí Hodža. To sú demokratické prvky slovenskej politiky. Treba sa však zamyslieť aj nad tým, prečo časť slovenskej politiky vždy sklzáva k holdovaniu autoritatívnym a populistickým postavám.

LIPTÁK: Viem najmenej o troch národoch, ktoré zastavili tureckú expanziu do Strednej Európy, a veľmi si na tom zakladajú. Rakúšania, Maďari a Poliaci. Mohli by sme sa pridať a budovať na tom. Ale zase sme sa dostali do sféry politických dejín. V 20. storočí považujem napríklad za najúžasnejší jav, že naša spoločnosť, napriek všetkému, sa dokázala udržať stále aspoň na dohľad európskej civilizácii. Všetci poznajú nejaké dáta z politických dejín, ale málokto by vedel povedať, vymenovať základné údaje z dejín vzdelávania. Kedy bola zavedená všeobecná školská dochádzka, osemročná dochádzka, kedy bola u nás odstránená negramotnosť a podobne. Sú to väčšinou javy, ktoré sa viažu na nejakú nezaujímavú zákonnú normu, povedzme predĺženie školskej dochádzky zo šesť na osem rokov. Mnohí historici by sotva vedeli presne určiť, kedy sa to stalo. Napríklad v Maďarsku ju zaviedli až 20 rokov po nás. Je rozdiel, či chodí niekto do školy šesť alebo osem rokov. Iný príklad: vznik profesionálnej slovenskej kultúry, divadla, hudby, literatúry, vysokoškolskej vedy atď. v medzivojnovom období. Vznikli na základoch, ktoré tu jestvovali, a ktoré niekedy ignorujeme, pretože neboli čisto slovenské. Lenže to sú veci, na ktorých sa historický mýtus stavať nedá, pretože ich poslanstvo je, že sme sa stávali normálni. A žiaden národ nechce byť normálny. Každý národ chce byť výnimočný. A hľadanie výnimočnosti je taký hnací motor, ktorému niekedy podľahnú aj historici.

KOVÁČ: Nerád počúvam o týchto pozitívnych a negatívnych javoch, lebo sa to nedá presne oddeliť. Máme sklon zjednodušovať. Totalitný systém je hodnotený negatívne. Nemalo by to však znamenať, že toto negatívne hodnotenie absolutizujeme a aplikujeme na všetky sféry života. Napriek totalite, v niektorých oblastiach, napr. vo vede, kultúre a podobne sa na Slovensku dosiahlo mnoho pozitívneho. Priznať to však dnes vyžaduje osobnú odvalu.

LIPTÁK: To naše totalitné myslenie... nikdy sa ho nezbavíme. Všetky významné historické javy boli a sú dlhodobé; začínajú povedzme Tereziánskymi reformami a završujú sa niekedy začiatkom 50. rokov. Spájame ich však vždy s existujúcim politickým režimom a z toho hľadiska ich aj hodnotíme. Nevšímame si výsledky, ale iba vznik týchto javov. Čiže, kto čo nariadil, kto čo zaviedol, ale nie v čom pokračoval, čo rozvíjal a čo dovedol do konca. Problém je práve v nezaujímavosti skutočných dlhodobých historických procesov, hoci sú najpodstatnejšie. Pretože keby nebolo tých dlhodobých historických procesov, nesedeli by sme tu a ak áno, rozprávali by sme sa pravdepodobne po maďarsky a mali by sme úplne iné problémy.

POZITÍVNY NÁRODNÝ PROGRAM

Naša história nie je ešte dôkladne prebádaná. Aj preto vo vedomí ľudí pretrvávajú niektoré mýty a negatívne momenty, s ktorými sa nevedia (či nechcú) vyrovnáť. Chyby a príkoria z minulosti nás nesmú paralyzovať v náhľade na svet a v interakcii so susedmi. Jednou z výhod pri štúdiu našej histórie je jej „antidepresívny“ účinok. Poznajúc jej priebeh, uvedomíme si, že toto dnešné panoptikum nie je v našej krajine nič nové ani výnimočné – stredná Európa nie je len miestom vzletov ľudskeho umu a talentov, ale aj ohniskom napätí, ľudskej hlúposti a malosti.

ABRAHÁM: *Maďarizácia slovenského obyvateľstva v rokoch 1867-1918 zostáva veľmi negatívnym obdobím pre Slovensko. Národ ako taký takmer zanikol a zachránil ho len vznik I. ČSR v roku 1918. Existuje niekoľko kvalitných štúdií, prečo maďarizácia tak zintenzívnena po roku 1867, ale toto nie je priestor na ich skúmanie. Pre dnešok je dôležité, že takmer celé spektrum slovenskej spoločnosti formuje svoj vzťah voči Maďarom viac či menej práve cez prizmu týchto štyridsiatich rokov. Pod týmto dojmom, skeptickým a nedôverčivým sa hľadí na predošlých vyše osemsto rokov spolunažívania Maďarov a Slovákov. Akým spôsobom a či vôbec možno nadviazať na tieto dlhé storočia spolunažívania bez toho, aby sme nemali pocit, že to je len maďarská história, v ktorej Slováci po stáročia trpeli a len o chlp unikli svojmu úplnému zániku?*

KOVÁČ: Boli a čiastočne ešte u Slovákov pretrvávajú tendencie vyvliekať sa zo svojich štátnych dejín. Hovorilo sa tomu odhungarizovanie, resp. odčesťenie slovenských dejín. Dnes historiografia zväčša už prekonala tento problém. Slovensko bolo takisto súčasťou Uhorského štátu ako bolo súčasťou Československého štátu a sú to jeho dejiny.

LIPTÁK: Pre historikov to nie je ani tak koncepčný problém, ako praktický. Väčšina historikov uznáva, že Uhorsko a Česko-Slovensko sú súčasťou našich dejín a my sme súčasťou ich dejín. Praktický problém spočíva v tom, že je ťažké písať dva až trikrát odvodené dejiny. Napríklad písať o udalostiach na Slovensku, na území Slovenska je veľmi zložitá, pretože jasne ohraničené Slovensko vlastne ešte nejestvovalo, nielen administratívne. Konkrétny prípad: Keď niekto píše dejiny Židov na Slovensku do roku 1918, tak zistí, že Židia na západnom Slovensku, ktorí prišli prevažne z Moravy a z Burgenlandu a Židia na východnom Slovensku, ktorí prišli prevažne z Haliče, nemali vôbec nič spoločné a pokiaľ spolu komunikovali, tak cez organizácie v Budapešti, ktoré všetkých zastrešovali. A v prostriedku bol hiát, pretože v banských oblastiach sa židia až do polovice 19. storočia nesmeli usadzovať. A teraz musíte z nich vytvoriť jeden celok, začleniť ich do uhorských dejín; Uhorsko však, napriek predstavám Maďarov, ktorí ich niekedy prenášajú aj do historiografie, nebol samostatný štát, ale súčasť Rakúsko-uhorskej monarchie. Čiže ešte raz ich musíte niekam zaradiť. Slovenské dejiny sa tým dostávajú do provincionalnej podoby, čo zodpovedá pravde, ale ťažko sa o tom píše, ťažko sa to vykladá. Rakúsky historik vykladá dejiny monarchie, ilustruje rôzne javy na príkladoch z rôznych častí monarchie. Je to praktický problém, ktorý slovenskí historici rôznym spôsobom a s rôznym úspechom prekonávajú. Navyše sme si nezvykli v minulosti písať uhorské dejiny, čiže je veľmi málo slovenských historikov, ktorí napísali štúdiu o celých uhorských dejinách a možno ešte menej, ktorí by napísali o celých československých dejinách. Vychádzali sme vždy len z územia Slovenska. Je samozrejme ťažké žiadať, aby si ľudia vytvorili vzťah k Uhorsku ako celku, pretože jeho koniec bol nedobrá a bolo tu ešte celé obdobie, keď sa štátna ideológia zameriavala na prekonanie uhorského vplyvu. K otázke, či sme stáli pred zánikom: možno je to pravda, ale neexistuje žiadna štúdia, ktorá by podrobne analyzovala skutočný stav slovenského národa v prvých desaťročiach 20. storočia. Sú fakty, ktoré hovoria za a sú fakty, ktoré hovoria aj proti. Na jednej strane, rušili sa slovenské školy, ale na druhej, ľudia v organizáciách

a spolkoch sa dožadovali slovenčiny, vystupovali za svoje práva. Tisícové zhromaždenia v slovenských mestechách za všeobecné volebné právo, „za tú našu slovenčinu“ určite nie sú prejavom hynúceho národa.

JABLONICKÝ: Rád by som si predstavil situáciu, ktorej sa samozrejme už nemôžeme dožiť. Ak sa o 50 rokov zídu slovenskí historici, traja, štyria, pri takomto okrúhlym stole, zrejme nebudú veľmi rozumieť veciam, o ktorých tu hovoríme. Povedalo sa, parafrázujúc Rapanta, že Slovensko má väčšiu časť dejín pred sebou. Väčšiu časť dejín majú pred sebou aj Maďari a všetci okolo nás. Nie je to naša výsada. Teraz vlastne nevieme, aké problémy, aké konflikty v tomto stredoeurópskom priestore vyvstanú. Nevieme, v akej pozícii sa ocitne Slovensko o štyri, päť, desať rokov. Sme, nechcem povedať na križovatke, na rázcestí, ale vo vážnej situácii pre Slovensko. A či tie dejiny... budú pre nás stále priaznivé, môžeme si to len želať, ale nemusí to tak byť.

LIPTÁK: Začal by som z inej strany. Keď som sa pozeral popoludní na správy o počasí, odporúčali ako bežnú samozrejmosť, že dnes a zajtra sa môžete zdržiavať na slnku len dvadsaťpäť minút. Nevie, či je to len móda, ale ak je to naozaj také vážne, o tridsaťštyridsať rokov budú naše problémy s rôznymi typmi vlád vyzerat' úplne zanedbateľné. Potomkovia budú hľadať v dejinách korene svojho stavu, bude ich zaujímať, čo robili vlády a ľudia koncom 19. storočia, keď začali nivočiť rieky, keď začali v Krompachoch vypúšťať arzén do vzduchu tak, že zničili tri doliny. Čo proti tomu robili. Tam budú hľadať korene súčasnosti. Začali sme Carrom. Opýtajte sa, v akej dobe žil, aké mal problémy. Možno o štyridsať rokov bude historiografia celkom o niečom inom.

ABRAHÁM: Pre dnešnú dobu je tragické, že hoci Slovensko je už päť rokov samostatné, stále neexistuje pozitívny spoločný menovateľ pre občanov, ktorý by ich spájal bez ohľadu na to, aký mali pôvodne názor na vznik štátu. Celé to táranie o tisícročnej snahe Slovákov o svoju štátnosť je zavádzajúce a detinské. Ešte smutnejšie je, že dnešná politická či „nepolitická“ opozícia poskytuje občanom buď negatívne sa vymedzujúci alebo abstraktný program: kritizuje nedemokratické praktiky dnešnej vlády alebo sa striktnie opiera o abstraktné kategórie občianskej spoločnosti, ľudských práv, univerzálnych liberálno-demokratických hodnôt. Tieto abstraktné kategórie sú prostriedkami budovania demokratickej spoločnosti, nie však jej cieľom. Musia byť ukotvené v konkrétnej skúsenosti a potrebujú určité historické pozadie. Pri budovaní demokratického štátu počas konfrontácie s obmedzenosťou, nacionalizmom a populizmom sú inak neúčinné.

Moja posledná otázka súvisí s tým, ako sformulovať pozitívny program pre Slovensko? Je príliš jednoduché a nezodpovedné kritizovať prácu vládnej koalície. Vládna moc reprezentuje jednu tvár slovenskej spoločnosti, jej predobraz môže historik ľahko identifikovať. Na čom však máme založiť víziu tolerantného a demokratického Slovenska? Ako sa vysporiadať so súčasným, hoci historicky nie ojedinelým rozdelením slovenskej spoločnosti? A ak sa necítite kompetentní zodpovedať tieto otázky, komu ich potom položiť?

LIPTÁK: Predovšetkým politickým stranám. Na to vznikli, aby formulovali kolektívne záujmy a ciele.

ABRAHÁM: Logicky by to malo byť tak, ale v skutočnosti môžu strany stavať len na tom, čo je dostupné. A to im musia zabezpečiť historici. Poznáte programy politických strán - čo je konkrétne je negatívne a čo pozitívne zasa abstraktné.

KAMENEC: Práve preto, že ich poznáme. Povedal si, že opozícia politická ani nepolitická nemá program. Ale takisto nemá program ani súčasná koalícia. Program nie je predsa uchopenie moci a držanie sa jej za každú cenu. Každá politická strana sa, samozrejme, úplne inak správa pri vláde a úplne inak v opozícii. Ukážem to na banálnom príklade. V minulých rokoch hrozilo anektovanie niektorých spoločenskovedných ústavov Maticou slovenskou. Keď sme sa začali proti tomu brániť, teda nielen my ako historici, ale aj po-

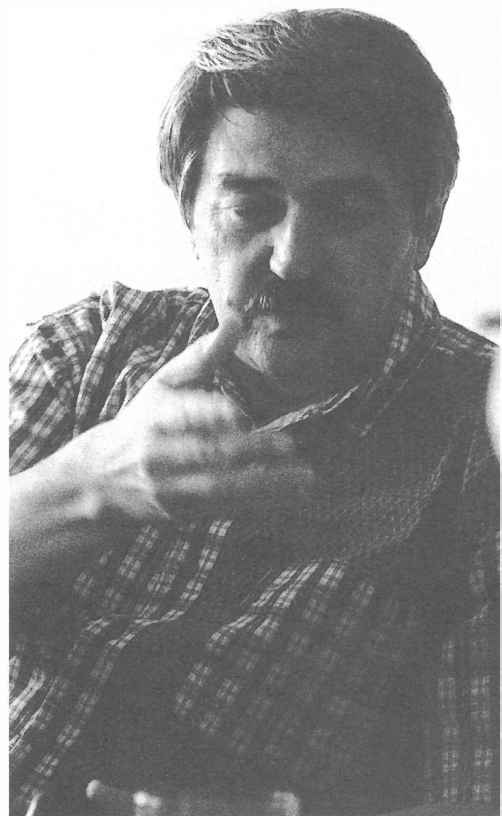
merne široká obec, dostali sme podporu aj z opozičných politických miest. Pamätám si však, že v roku 1991 vládna politická strana, v tomto prípade KDĽ, doslovne deklarovala snahu tieto ústavy rozpustiť. Keď sme sa proti tomu ozvali, zmienaná politická strana sa ani nenamáhala odpovedať nám. Z toho plynie poučenie, že intelektuál, aj historik, musí byť prinajmenšom veľmi opatrný, skeptický voči každej politickej moci. Treba vziať do úvahy, že každému politickému hnutiu, politickej strane ide o moc. Keď jej nejde o moc, nemá čo v politike hľadať.

KOVÁČ: Nevie, či je to iba otázka straníckych programov. Tie sú vždy viac menej abstraktné. Vezmime si napríklad program HZDS. Viete si predstaviť niečo amorfnejšie? Ale politika súčasnej vládnej koalície je veľmi konkrétna. Nevyčítal by som teda opozícii jej program, ale jej malú akcieschopnosť. V dejinách i v súčasnosti nerozhodujú reči, ale skutky. Skutky by však mali mať určité smerovanie. A toto smerovanie vyplýva z hodnôt, ktoré ľudia alebo politické strany vyznávajú.

LIPTÁK: Keď sa politikov pýtajú na niečo, o čom nechcú hovoriť, napríklad čo si myslia o Tisovi..., ak im hrozí, že by stratili zopár voličov, radšej povedia, nech to vyriešia historici. My by sme zas mohli povedať, nech to vyriešia politici. Raz mi jeden politik povedal: „Viete, pán doktor, veľmi rád počúvam historikov, pre politikov je dôležité, že si veľa vecí objasnili.“ Povedal som mu, že veľmi rád sledujem politikov, pretože si v histórii veľa vecí objasním. Napríklad čo je to historický čas, čo je možné urobiť za dva, za tri roky atď. Historik, tak ako prognostik, môže dať len negatívne prognózy. Prognostikom väčšinou pozitívne prognózy nevychádzajú. Keď ako historik sledujem vývoj spoločnosti u nás aj vo svete, môžem vedieť čo je možné uskutočniť za päť, desať, pätnásť rokov. Keď som v roku 1990 napísal, že budeme najmenej pätnásť rokov výrazne zaostávať za západnými krajinami a musíme sa pripraviť na frustráciu spoločnosti, nehovoril som ako prognostik, ale ako historik. Vtedy si ľudia predstavovali, že za päť rokov dobehneme Rakúsko. Jednoduché výpočty, ktoré učím študentov v druhom ročníku na politológii hovoria, že zdvojnásobenie národného dôchodku pri desaťpercentnom raste je možné asi za sedem rokov, ale takýto rast nedokázal nikto udržať. Z historického hľadiska musíme byť opatrní, naša krajina v minulosti veľa dosiahla, ale nemôžeme urobiť historický skok. Z toho vyplýva, že spoločnosť bude potrebovať pre svoju dlhodobu ťažkú situáciu nejakú oporu. Ide o to, aby boli etické, aby boli kompatibilné s geopolitickým okolím a aby to, čo si spoločnosť vyberie ako svoju oporu pre súčasnosť, neprešustrovalo jej budúcnosť.

ABRAHÁM: Hovoríte o nejakých oporách. Môžete byť konkrétny, čo máte na mysli?

LIPTÁK: Nemôže byť jedna, tu si musí každý plniť svoju povinnosť. Svoju povinnosť si musia plniť politici, historici tým, že budú písať dobré učebnice, dobré knihy, že sa budú snažiť to, čo už vedia odovzdať iným. Neexistuje žiadne oslobodzujúce heslo, ani oslobodzujúca ideológia. Je to neustále hľadanie a neustále znepokojovanie, pochybovanie, návraty a zase posuny o malý krôčik dopredu. Intelektuáli pokiaľ by predstúpili pred spoločnosť s nejakým oslobodzujúcim heslom, tvrdili by voľačo, za čo nemôžu prevziať zodpovednosť.

Dušan Kováč

JABLONICKÝ: Historik musí ísť aj proti prúdu.

KANOVSKÝ: V odpovedi pána Liptáka po prvý raz počujem od slovenského historika predstavu, úplne západnú predstavu intelektuála. Na Západe prebehla transformácia intelektuála, ktorý sa má starať o hodnoty, ideológie atď. na experta, ktorý jednoducho ponúka analýzy toho, čo je možné a čo nemožné. To sa stalo na Západe, že sa predstavy o intelektuálovi ako o držiteľovi nejakých práv alebo morálnych súdov postupne nahradili predstavou experta, ktorý je odborníkom a ponúka analýzy.

Martin Kanovský

KOVÁČ: Je to dobrá definícia. Pokiaľ ide o historikov, rád by som dodal, že historiografia je kritická disciplína. Nepotrebuje vieru, ale kritický rozum.

KAMENEC: Chcel by som na to nadviazať. Nemožno čakať od historika, že dá recepty a dokonca že konečne povie „pravdu“. Lebo keby historici raz povedali „pravdu“ sami seba by profesionálne zlikvidovali. Keby povedali „pravdu“ o určitej udalosti, nemusela by sa ďalej skúmať. Ale chcel by som sa vrátiť k tomu, že historik má znepokojovať a klásť otázky. To je v podstate, pravdepodobne, hlavné poslanie historiografie. Nemá poučovať, nemá mentorovať. Na to je podľa mňa spoločnosť, ale aj jednotlivec občan obyčajne alergický. A ak nie je alergický, potom má veľmi obmedzený svoj rozumový potenciál.

Nesmieme uveriť, že historici majú čarovný prútik, ktorým zamávajú a všetko bude dobré. To je práve jedna z ilúzií tejto literatúry, o ktorej sme na začiatku hovorili. Jej autori vystupujú s tým, že doteraz bolo všetko v historiografii zlé a oni teraz prišli s pravdou a ako vierozvestovia ju šíria. Jedna časť exilovej historiografie prišla s predstavami, že tu bola intelektuálna púšť. To sa vždy skôr či neskôr vypomstí. Môže to napáchať neobyčajne veľa škôd, ale nikdy sa to nepresadí.

ABRAHÁM: Tým, že ste historici, máte okrem iného povinnosť pochybovať, zdôrazňovať, že neexistuje jediná tvár pravdy a ste otvorení voči pluralite pohľadov a názorov. Avšak každý iný názor musí prejsť skúškou logiky a zdravého rozumu a zároveň zapadať do mozaiky historického poznania. Ak tieto podmienky, ktoré tvoria základ každej vedy, nie su splnené, nejde o iný pohľad v rámci plurality názorov, ale o nezmysel. Takéto ahistorické bludy nemusia byť len výplodmi nevzdelaných grafomanov. Často aj vzdelaní ľudia, či už na objednávku alebo z vnútorného presvedčenia, prezentujú svoje objektívne sa tváriace texty ako dôkaz niečoho, čo sa nestalo alebo rehabilitujú osobu či udalosť, ktoré boli predtým odsúdené.

Ako historici, a samozrejme občania, ste si vedomí, že slovenská spoločnosť je dnes v kríze, ktorej pôvod do značnej miery môžeme hľadať v histórii. Preto musíte urobiť maximum pre to, aby demagógia nezneužila históriu pre svoje plány. Tak ako sa dnes súčasná moc pýta rôznych Ďuricov, kam má Slovensko smerovať, moc, ktorá raz príde po tejto, sa možno spýta to isté vás. Ako odpoviete?

LIPTÁK: Môžeme okamžite odpovedať, kam nemáme ísť. Ale kam máme ísť, to je iná a dlhá pesnička.

JABLONICKÝ: Ja som v spoločnosti historikov prežil celý život a nerobím si o nich ilúzie. Viem, ako historici zlyhávali a budú zlyhávať. Nevieam, aké tlaky sa na nás ešte budú vyvíjať. Nemyslím to adresne na nikoho. Aj historici sú súčasťou tejto spoločnosti. Keby mi bol niekto pred siedmimi-ôsmimi rokmi povedal, čo tu budú niektorí historici stvárať, nemyslím nikoho z prítomných, neveril by som tomu. Ani ja som už neveril, že sa raz vrátíme k nejakým okrúhlym stolom. Často nastávajú zmeny, ktoré aj historika prekvapia v súkromnom živote, aj v otázkach profesionálneho uplatnenia atď. Robiť teraz nejaké pevné prognózy... A nakoniec historici nie sú nič výnimočné. Majú isté množstvo vedomostí, ktorými môžu operovať, aj opeľujú, ale sú to takí istí hriešnici ako všetci ľudia.

ABRAHÁM: Páni, v našom rozhovore sme sa dotkli troch závažných tém. Fenoménu Ďurica, ktorý určuje politickú a ideologickú orientáciu dnešnej vládnej moci. Debatovali sme o zdroji historickej legitimity na Slovensku a dotkli sme sa témy, ktorá bude aktuálna vtedy, keď bude existovať politická vôľa uvoľniť napätie vo vnútri a prekonať rozdelenie spoločnosti, ako aj vôľa nažívať s menšinami či so susedmi v harmónii. Skôr či neskôr táto doba príde, o tom netreba pochybovať. Zatiaľ má, myslím si, zmysel organizovať takéto debaty, aby bola spoločnosť pripravená riešiť ozajstné problémy, ktoré tu sú a nie umelo vyvolávané animozity, ktoré nateraz triešťa slovenskú spoločnosť.